

Kultuuripärandi hoidjate neljas suvekool 2011. aastal

MTÜ Baltic Heritage Network (edaspidi BaltHerNet) korraldas 2011. aasta 26.–30. juunil neljandat korda suvekooli väliseesti kultuuripärandi hoidjatele Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeeriumi rahvuskaaslaste programmi toel. Kääriku Puhke- ja Spordikeskuses toimunud kokkutulemise keskmes oli sel korral kultuuripärandi kogumise teema: mida, kuidas, kust, kellele ja milleks koguda. Et nimetatud teemad on olnud aktuaalsed Balti diasporaas tervikuna, osalesid kahel viimasel päeval ka Läti ja Leedu mäluasutuste esindajad. Suvekoolist võttis osa ligi 30 inimest kümnest riigist – väliseesti arhiivides töötavatest vabatahtlikest kõigi kultuuripärandi kogumisest ja säilitamisest huvitatud Eesti kogukondade liikmeteni üle maailma.

Suvekooli eestvedaja ja Toronto Tartu Instituudi peaarhivaari Piret Noorhani sõnul oli kogumine laiemalt kõne all ka 2006. aasta konverentsil (vt. Tuna 2007, nr. 1, lk. 144–147). Kui tollal oli esmaülesanne ülevaate saamine diaspora arhiivides olemasolevast, siis nüüd tuli keskenduda kogude täienemisel kerkinud praktilistele küsimustele, üksteise aitamise võimalustele ja kogude kättesaadavusega seotud probleemidele. Diaspora arhiivipidajatele oli enne suvekooli saadetud lühike küsimustik kogumise teema mugavamaks käsitlemiseks, alljärgnevalt on ära toodud iga asukohamaa esindaja põgus valdkonna ülevaade koos sõnavõtjate isiklike tähelepanekutega.

Mai Raud-Pähn kõneles Rootsi eestlaste pärandist ja Stockholmi Eesti Maja keerulisest staatusest. Rootsi eestlased on võtnud teadmise, et nii nagu Eesti Maja ei pruugi ajale vastu pida, võib ka vabatahtlike pärandihoidjate tegevus olla ajutise iseloomuga. Eesti kultuuri arhiiv loodi põgenike dokumentaalse pärandi uurimiseks, sh. oli põhikohal põgenikelaagrite teema. Aja jooksul on lisandunud ka muud kogukonda hõlmavat teavet, millest mõndagi on jõutud digiteerida. Suurim mure on digitaalsele kujule viidud ainese kättesaadavaks tegemine. Kogu on üpris kaootiline, suure osa selle algusest hõlmavad fotonegatiivid (ligi kümme tuhat lahtist fotot). Sten Tillu Hansoni arhiivi vastuvõtmisel tekkis kohe küsimus, mida saadud ainese hulgast võtta ja mida jätta, kuidas kogu korrustada. Suurem osa arhiivist on praeguseks jõudnud

Ajalooarhiivi Tartus, peamiselt on tegu skautide tegevust dokumenteeriva pärandiga. Fotokogu korrustamine on toimunud tänu Vilve Asmeri (Kirjandusmuuseum) abile, temaatiline jaotus on tehtud ja ka kirjeldusi on juurde saadud. Kõige enam oodatakse abi professionaalidelt, sest üksnes asjaarmastajatega ei saa iga arhiivi vajalikul määral korrustada ega kirjeldada.

Järgnenud vestlusingis küsis P. Noorhani: kas meil on vajadus ja valmisolek registreerida kõik eestlastega/Eestiga seotud kogud üle ilma? Tiiu Kravtsev Rahvusarhiivist sõnas, et praegu täiendatakse olemasolevat Eesti mäluasutuste väliseesti kogude registrit, kuid laiemaks tegevuseks jõud puudub, küsimus on kindlasti ka sellise registri mahus ja pidajais. P. Noorhani hinnangul saab portaalist vajalikku juba praegu leida, ent registrit tuleb pidevalt täiendada. Maie Barrow tõi Austraalia näite, kus sageli tuuakse vargsi kott arhiivi ukse taha ning sel juhul ei saagi üleandjat dokumenteerida. T. Kravtsev soovitas ka sellistel puhkudel vastuvõtmine kui toiming dokumenteerida.

Vilve Asmer sõnas Kirjandusmuuseumi kultuuriloolise arhiivi tausta ja kogusid tutvustades, et mahuka käsikirjakogu kõrval on olulisel kohal foto-, kunsti- ning helikogu. Kirjandus- ja kultuurilooliste ühenduste ja isikute arhiivid on küll kogude seas põhikohal, ent valdkonnad on erinevad ja kihilised, temaatilisi piiranguid ei ole kogumistöö käigus reeglina tehtud, kuigi spetsiifilisi suunamisi on ette tulnud, näiteks üksikarhiivade suunamist kas mõnda teise muuseumi või arhiivi. Enamik ainesest laekub kultuuriloolisesse arhiivi annetuste korras, kogumiseks ei ole raha ette nähtud. Annetusi võetakse kui usaldust ja tunnustust annetajate poolt, annetustööst on välja kasvanud muuseumi sõprade ring. Kultuuriloolise arhiivi suurimaks probleemiks on tööjõu puudus, arhiivaadid tegelevad ühtaegu nii korrustamisega kui ka uurijate nõustamisega, nentis V. Asmer.

Eesti Rahva Muuseumi peavarahoidja Riina Reinvelt andis ülevaate suunatud kogumisest, eeskätt mälestuste dokumenteerimisest intervjuude vormis. Reeglina ei koguta ainet, mis mõnes teises kogus (arhiivis või muuseumis) on juba olemas. Selle asemel luuakse uusi kogusid, uut teavet. Intervjuudena on kogutud Siberi ja Abhaasia eestlaste, Siberi setude ja Lõuna-Aaf-

rika eestlaste ainest. Teine intervjuude suund on olnud 1944. aasta põgenike teema, mida on suu-
restti kogunud Edgar Saar. Rahvusaaslaste pro-
grammi toel on viimastel aastatel intervjueritud
nn. uusi väliseestlasi ja Peterburi eestlasi. Iga
intervjuu kohta koostatakse välitööpäevik, mille
koostaja annab muuseumile üle koos intervjuu-
ga. Sageli kaasneb välitööga foto- ja filmiar-
naine, mõnel juhul ka esemeid. Teine suunatud kogu-
misvorm on hõlmanud temaatilisi küsitluslehti,
kõige enam on vastatud kodumaalt põgenemise
küsitluslehele. Esemekogu täiendamiseks ei ole
suuremaid kogumisahtsioone korraldatud, ometi
on laekunud üle 2000 väliseestlastelt saadud
eseme (suur osa Ene Rungelt Kanadast). Hiljuti
võeti muuseumi vastu Hans Teetlausi isikuarhiiv,
selle arhiivi puhul oli tegu üpris juhusliku laeku-
misega pärijate initsiatiivil. Etnograafide, antro-
poloogide ja mälu-uurijate pärand on jätkuvalt
muuseumisse oodatud, samuti unistatakse ühe
n.ö. tavalise väliseestlase kogust.

Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi vanem-
teadur Aivar Jürgenson täiendas eelkõnelejat
näitega, et kui idapoolsed eestlased annavad
reeglina ära tarbeesemeid, siis läänepoolsed
pigem perekonna väärisesemeid, mida hoitakse
erilise hoolega ja antakse käest vaid erand-
korras. A. Jürgensoni huviväljas on Argentina
eestlaste elulood. Enamik sealseid eestlasi elab
praegu Buenos Aireses. Argentina Eesti Selts
loodi Buenos Aireses 1924. aastal, Mihkel Lüdigi
kirjavahetusest saab tänuväärselt rohket teavet
Argentina eestlaste kohta sel perioodil. Suur osa
seltsi fotodest saadeti Välis-Eesti Ühingule ja
nüüdseks on need jõudnud Filmiarhiivi Tallinnas.
Kohalikud eestlased ostsid 1960-ndatel väikese
saare Tigre jõe deltas, kuhu rajasid sadamakai
ja maja, viimase ehtasid nn. eesti rindevõitlejad,
majas käidi koos seltsiüritustel. Eesti koguduses
peeti viimane teenistus 1980. aastate lõpul. Kui
A. Jürgenson tänavu aasta alguses käis uuesti
Buenos Aireses, siis olid vähesed kohalikud jõud-
nud üksmeelele, et säilinud aines tuleb Eestisse
saata. Kõige suurema kultuuriloolise väärtusega
on kunstiteadlase Alfred Vaga kogu.

Lea Kreinin Glasgow' Ülikooli Kesk- ja
Ida-Euroopa õpingute keskusest andis teada, et
Glasgow'sse on koondunud aktiivne eestlaste ko-
gukond, ülikoolis õpib 40 Eesti päritolu tudengit,
neist 10 venekeelse õppega. Suurbritannia Eesti
saatkonda sattunud raamatud jõudsid L. Kreinini
vahendusel ülikooli ning sellest sai alguse kohalik
eesti raamatukogu. Praeguseks on raamatuid
tasapisi juurde tulnud, samuti on hakatud uurima
Šotimaa eestlaste ajalugu. Võimaluse avanedes
saab eestlaste tugirühm olulisema ainese (fotod,
dokumendid) digiteerida, kuid originaale ei ole

võimalik kohapeal hoida, pigem soovitakse need
Eestisse saata. Lisaks on ajapikku tekkinud väike
kunstikogu. Eestlaste organisatsioon Šotimaal
ei ole, peamiselt käisid Briti eestlased koos
Bradfordis. Aivar Jürgenson esitas küsimuse,
kas keegi on loonud nimekirja Eestis välja antud
haruldastest raamatutest. See teadmine aitaks
olulisel määral kaasa kogumisotsuste langeta-
misele diasporaa mälu paikades.

Diplomaat August Torma tegevuse uurimise
näitel rõhutas Inglismaa eestlaste esindaja Tiina
Tamman, et uurijat saadavad nii juhuleidude
tähtsus ühelt poolt kui ka isikuarhiivide loojate
hool arhiivi terviklikkuse tagamiseks teiselt poolt.
Et Teise maailmasõja järel ei tekkinud Inglismaal
ühtset arhiivi eesti ainese talletamiseks, on prae-
guseks ka kunagi kokku kuulunud ja koos hoitud
arhiivid asutuste vahel jagatud või kaotsi läinud.
Samas võib poliitiliselt ja kultuuriliselt olulist
teavet leiduda kodudes, kus alles kolimise käigus
tähtsusega dokumendid juhuslikult välja tulevad
ja hea õnne korral ka arhiividesse jõuavad. Maie
Barrow lisas, et näiteks Leicesteri Eesti Seltsi
dokumendid on hoiul Austraalias, samuti on seal
Brüsseli Eesti Seltsi protokolliraamat, mida aga
mõistagi ei teata Austraaliast otsida. Lahenduseks
on veebipõhised kirjeldused. M. Barrow märkis
veel, et mõnel juhul saavad takistuseks eraelu-
kaitsest tingitud piirangud, kuid reeglina võetakse
arhiivi vastu vaid see aines, mida saab uurijaile
avaldada. R. Reinvelt lisas, et Eesti Rahva Mu-
useumi võetakse samuti vastu vaid avaldamisloaga
ainest. T. Kravtsev täiendas, et veebis avaldamise
teema on teine oluline küsimus arhiividele – ai-
nese vastuvõtmisel meie Rahvusarhiivi küsime
üleandjalt alati nii juurdepääsupiirangute kui ka
veebis avaldamise loa kohta.

Maie Barrow andis Austraalia Eesti Arhiivi
tegevuse kohta teada, et peamine märksõna
kogude täiendamisel on *significance* – arhiivi
puhul tähendab see nii tähtsamate isiku- kui
ka organisatsioonide arhiive. Raamatute vas-
tuvõtmisel kehtib ühe eksemplari reegel. Kuigi
sorteerimine ja äraviskamine on vaimselt raske,
tuleb seda paratamatult teha, kõike ei ole mõtet
ega ruumi säilitada. Ta tõi hiljuti vastu võetud isi-
kuarhiivide näidetena välja Valter Põdra, Kristof
Kaldmaa ja Jakob Lukatsi arhiivid. Nende mees-
te elukäigust tuleb välja palju ühiskondlikult,
majanduslikult ja ka poliitiliselt põnevat. Ann
Tünder-Smith lisas Austraalia eestlaste ajaloo
kohta, et kogukond oli piisavalt suur sihtead-
likuks kooskõmiseks 1912. aastal. Ta rõhutas,
et Eesti Arhiiv Austraalias on heas korras, seal
kataloogitakse kogusid, teenindatakse uurijaid ja
korraldatakse näitusi. Küsimusele, kas soovite,
et üleandja teeks kogude osas eelnevalt valiku,

vastati, et see oleneb olukorrast. Mõnel juhul on eelnev valik suurepärase abi, teisel juhul tuleb ise vajalik üleantu seast välja otsida ja just seeläbi uut teavet arhiivi tuua.

Eesti Arhiivi Ühendriikides eestkõneleja Toomas Tehve sõnas, et arhiivitöö käib vabatahtlike tegevuse kaudu. Minnesotas on arhiivil väga head hoiutingimused, samuti on uurijaile loodud suurepärased töövõimalused. Vabatahtlikud käivad koos kord nädalas esmaspäeviti. Raamatukogu on üpris esinduslik (ca 10 000 väljaannet), eesmärk oli koguda üks eksemplar igast Kirjanike Kooperatiivi „Orto” väljaandest. Elektrooniliselt on kättesaadavaks tehtud teatud osa kogudest, näiteks surmatunnistused. Kunstiesemete kohta on loodud lühikirjeldused, iga ese on eraldi kirjeldatud. Arhiivi on vastu võetud ka suuremaid esemeid, näiteks kirjutusmasinaid. Probleeme on tööjõuga, aga ka seoses tarkvara kiire muutumisega. Arhiivis on hoiul tõenäoliselt rohkem informatsiooni, kui kaasaegsete kogumisreeglite kohaselt peaks olema.

Villu Tari Bostoni Eesti Seltsist valgustas oma uurimistööd seltsi ajaloo teemal (kuigi seltsi algusaegadeks peetakse 1930. aastaid, ulatub dokumenteeritud teave Bostoni eestlastest 19. sajandi lõppu, vihjamisi kaugemalegi). V. Tari huvi keskmes on 20. sajandi alguse Eesti seltsid ja ühendused, palju jälgi leidub eestlastest sotsialistide tegevuse kohta. Dokumentaalse pärandi kõrval on seltsi arhiivis hoiul paar kohaliku eestlase poolt filmitud filmi. Digiteerimisvõimalus on olemas, kuigi see ei pruugi vastata kõigile nõuetele. Bostoni eestlastel ei ole oma maja, ent arhiivaar töötab sellele vaatamata.

I. Tomingas Filmiarhiivist pakkus abikätt filmide ja fotode kirjeldamisel ning võimalusel ka digitaalsele kujule viimisel. Vormingute ühtlustamise ja nõuetes kokkuleppele jõudmise osas saab alati läbi rääkida, ütles Tomingas. Ta lisas, et mäluasutustel on Eestis õigus fotosid veebi panna, kuid seda õigust ei saa mäluasutused laiendada kolmandatele isikutele. Kasutaja jääb aga alati vastutajaks millegi omavolilise (edasi)avaldamise puhul. Fotode puhul on oluline negatiivi ehk originaali omamine, siis on reeglina olemas ka avaldamisõigus.

Vello Püss Vancouverist andis teada, et peamiselt lisandub kogukonna arhiivi ainekannetajate vahendusel, aeg-ajalt kuulutatakse ka ajalehes. Tegutsetakse vastavalt arhiivi põhikirjale, raamatud toimetatakse kohaliku eesti seltsi raamatukokku. Päevakorral on endiselt küsimus, millisesse arhiivi peaks Eesti Arhiiv Vancouveris jõudma. Seda teemat võiks kõneleja sõnul suvekooli kogunenute vahel põhjalikumalt arutada. Seni on arhiivi vastu võetud kõik, mida on soovitud üle anda, valiku

tegemine on jäetud hilisema otsustamise faasi. M. Barrow soovitas Vancouveri Eesti Arhiivi üle anda British Columbia arhiivi, alternatiiv on Vancouveri linnaarhiiv. T. Kravtsev lisas, et valiku all saavad olla vaid Kanada pinnal asuvad arhiivid.

Ain Dave Kiil märkis Alberta eestlastest kõneledes, et esimesed eestlased jõudsid Albertasse aastal 1899, praegu on seal eesti juurtega inimesi ligi 2200. Eesti pärandi tutvustamiseks koostati 2006. aastal pooletunnine dokumentaalfilm ning hiljuti anti välja 300-leheküljeline raamat Alberta eestlaste ajaloost 1899–2009. Samuti on avatud nn. digitaalarhiiv (<http://hermis.alberta.ca/paa/>).

VEMU ehk Välis-Eesti Muuseumi ülesehitust ja Tartu Instituudi Torontos arhiivi tutvustades sõnas Piret Noorhani, et suure eestlaskonnaga Torontos joonistub pidevalt välja uusi suundi ja luuakse üha uut, säilitamist vajavat dokumentatsiooni. Eeskätt on laekumisi oodata akadeemilistelt organisatsioonidelt. Ligi 900 praegu arhiivis olemasolevast kastist on vabatahtlike abil jõutud läbi töötada umbes neljandik, need on kirjeldustega varustatud. Lisaks on hoiul hulgaliselt raamatuid, läbi vaatamata on ligi 500 raamatukasti Tartu Kolledži Torontos garaažis. Halvas seisus raamatud on ära visatud, trükiseid on antud ka eesti lasteadeadele. Vanem eestikeelne trükis ja ajakirjandus on kataloogitud, sisestatud on nimekirjad. Dokumenteeritud üleandmisi tehti eelmisel aastal 54 korda. Noorhani rõhutas, et näituste ja muude avalike ürituste kaudu saab inimesi kaasa tõmmata ja arhiivitööd tutvustada, siis on loota ka vastukaja ja edaspidiseid kontakte.

Liina Rootalu Peterburi Eesti Seltsist esitles värsket raamatut eestlaste elulugudest Peterburis. Kajastatud on ligi 30 inimese lood. Intervjueritavad olid peamiselt Teise maailmasõja eel lapsena Peterburi jõudnud, raskuste tõttu maalt linna tulnud inimesed. L. Rootalu käsitluses kajastuv identiteediküsimus on olnud ajendatud aastakümneid tagasi oma pere kogemusest, kui lapsi tuli kasvatada eestlasteks Venemaal. Kõneleja arvates on identiteedi juures olulisim, mitmendasse Venemaa eestlaste põlvkonda inimene kuulub. Tugevaim rahvuslik eneseteadvus on intelligentsil. Keeleküsimus on tähtis, kuid peamine peaks olema inimese eneseväljendus vastavalt tema soovile. Seejuures ei ole oluline, mis keeles inimene suhtleb, tähtis on edasiantav teave. R. Reinvelt lisas, et olenevalt keelest kõneleb inimene erinevaid lugusid, suunab oma mõtet erinevalt ja seetõttu on keelekasutus määrava tähtsusega.

Vera Nikolajeva kõneles Krasnojarski Eesti Seltsi eesti-tegevusest alates 1991. aastast. Krasnojarski kraisis elab praegu ligikaudu 4000

eestlast. Eesti keele õppimine nii laste kui ka täiskasvanute seas on olulisel kohal, nagu ka eesti rahvakalendri tähtpäevade tähistamine. Üks viimaseid ettevõtmisi oli kindafestival, kus tutvustati rahvuslikke kindakirju, tulemusel salvestati digitaalselt. Haidaki külas asuva Eesti Muuseumi korraldusel tähistatakse aktiivselt setu tähtpäevi, näiteks kuningapäeva augusti alguses. Kohalikud eestlased jagunevad põhja- ja lõunaeestlasteks ning enamasti ei ole nende vahel segunemist toimunud, kumbki rahvusrühm hoiab oma identiteeti.

Arutelu voorus kõneldi heli- ja videosalvestiste säilitamise küsimusest, mille puhul soovitasid Rahvusarhiivi esindajad abi ja nõu küsida meie Filmiarhiivilt. M. Barrow esitas küsimuse, kas originaal (eeskätt foto, helilint jms.) tuleb igal juhul tagasi saata sellesse arhiivi, kust see pärineb. P. Noorhani vastas, et tuleb arvestada, millega tegu on ja missugused hoiutingimused on selles arhiivis või seltsis, kuhu originaal tagastatakse. R. Reinvelt ja V. Tari avaldasid arvamust, et millegi tagastamine võib osutada mõistlikuks vaid juhul, kui vastuvõtja on tegutsev organisatsioon või ühendus, mitte aga üksik entusiast. Oluline koht on teavitustööl. P. Noorhani esitas küsimuse, kas BaltHerNeti juures ei peaks olema nõukogu, kes saab üleandmise ja tagastamise asjus soovitusi anda. Sel juhul oleks BaltHerNeti tegevusel suurem kaal ja ühtaegu väljund. Arvati, et sellise nõukogu järele on vajadus. Järgmisena oli küsimuse all üleilmse andmebaasi loomine – kas ja kuidas seda teha? P. Noorhani tõi välja Rahvusarhiivi kaasamise ja ühe Eesti mäluasutuse kui andmebaasi pidaja võimaluse. Osalejate poolt soovitati sama küsimus tõstatada Haridus- ja Teadusministeeriumi rahvusaaslaste programmi konverentsil sügisel. Muuseumide infosüsteem MuIS on V. Tari arvates üks olemasolevaid rakendusi, kuhu saaks andmeid lisada. L. Kreinin sõnas, et unistuseks võiks olla väliseesti infosüsteem ehk VEIS. M. Barrow toonitas, et kõike seni sisestatud peab saama loodavasse andmebaasi üle kanda. Üksmeelselt arvati, et andmebaasi teemal tuleb põhjalikumalt arutleda ning järgmise aasta konverentsil ekspertide ja arhiivide esindajate ringis mõtteid vahetada.

Balti kolleegidest osalejaid kogunes suvekooli loodetust vähem – kaks esindajat Lätist ja vaid üks Leedust. Linas Saldukas immigratsiooni uurimise keskusest Kaunasest selgitas Leedu kogukondadest ülevaadet andes, et identiteedi kadumise äärel olnud väikestes kogukondades leiti seos religiooni kaudu – me ei pruugi end enam nimetada leedulasteks, kuid me oleme kahtlemata katoliiklased. Leedulaste väljaränne on toimunud kahes etapis, esimene 20. sajandi

alguses ja teine 1944. aastal. Kuigi kahel erineval grupil olid oma eesmärgid, mõisteti pärandi säilitamise vajalikkust. 1944. aastal rännanud kogusid ja hoidsid kirjalikku pärandit juba põgenikelaagrites Saksamaal, liikudes sealt edasi üle maailma, peamiselt Ühendriikidesse. Mõnegi kogu puhul on esinenud pärandi tagasitoomist Leedusse, ent süsteemset tegevust ei ole ette võetud. Kogud on jõudnud nii Leedu riiklikesse arhiividesse ja muuseumidesse kui ka immigratsioonikeskusesse. Üks suuremaid välisleedu kogukonna kollektisioone asub Chicagos.

Gatis Karlsons Läti Ülikooli ja Läti Rahvusarhiivi esindajana andis ülevaate välisläti pärandist arhiivis ning nimetas Läti uut arhiiviseadust kui mandaati kogumistööks. Kõneleja sõnul on emotsionaalseid kogumise otsuseid alati tehtud ja neid ei saa tagasi võtta, ent ka mitte hukka mõista. Kogumine toimub kirjaliku mälu säilitamise ja avalikkuse huvides. Juurdepääsu osas nimetas ta probleeme, mida tuleb iga üksiku juhtumi eripärasid arvesse võttes lahendada.

Kristine Jansone Läti LAPA muuseumist (Latvieši Pasaulē ehk „Lätlased paguluses“) kõneles muuseumi ülesehitusest ja tegevusest. Liepajas asuv muuseum ja teaduskeskus on loodud mittetulundusühinguna ja eraalgatuse korras. Koostööd on tehtud nii Rootsi, Norra kui ka Brasiiliaga. Esimene virtuaalnäitus on koostamisel, seal on kajastatud erinevaid esemeid (viisud, portselan jm.), nende ajalugu ja valmistusviisi.

Arutelude lõpetuseks tutvustas Austraalia eestlane Anu Mikhelson oma raamatut „A View From Here“ ning lepitati kokku 2012. aasta konverentsi toimumisaeg juuni lõpus (eeldatavasti 27.–29. juuni 2012). Konverentsi keskmes saab olema uurimistöö teema, sidudes arhiivide poolt ainulaadseks ja põnevaks peetavat uurijate leidudega.

Töiste keskustelude vahele mahtus väljasõidupäev Valka, kus külastati keskraamatukogu, maa-arhiivi ja muuseumi, peatuti Paju lahingu monumendi juures ning tehti jalutuskäik Sangaste lossis ja kalmistul. Lisaks said suvekooli sõitnud osa avaõhtust, kus Kuusalu Keskkooli 12 õpilast näitetrupist Kõik Kordub kandsid ette kodumaalt lahkuma sunnitud loomeinimeste (Ivar Grünthal, Bernard Kangro, Kalju Lepik jt.) loomingut lavastusega „Üülee meeree vee“ juhendaja Saima Kallionsivu eestvedamisel. Lõpuõhtul löid meeoleolu Aleksander Sünter perega ning kaks noort rahvatantsuõpetajat, tõmates hoogsasse tantsuringi ka kõige unisema suvekoolituja. Rõõmsate taaskohtumisteni!

Birgit Kibal